

EVLYYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE ANADOLU ŞIFALI SULARI VE GÜNÜMÜZÜN TERMAL TURİZMİ

Abdullah BALCIOĞULLARI*

ÖZET

Son yıllarda tıptaki gelişmelere paralel olarak termal kaynaklardan bilimsel temele dayalı faydalanma amaçlı gelişmeler meydana gelmiştir. Turizm kapsamında ele alınan termal kaynaklar gelişmiş ülkelerde ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle son yıllarda destekleyici ve önleyici sağlık tedavisi kapsamında değerlendirilen bu mekânlar, turistik faaliyetlerin çeşitlendiği yeni turistik çekim alanları haline gelmiştir. Günümüzde termalizm olarak da adlandırılan bu faaliyet; kimyasal-fiziksel bileşiminde insan sağlığına yararlı ve bazı rahatsızlıklarına iyileştirici etkiler yapan şifalı suların kaplıca, çamur ve içme kürleri şeklinde uygulanmasıyla ortaya çıkan bir sağlık turizmi tipidir. Bilim ve tıp alanındaki gelişmelere paralel olarak şifalı sulardan faydalanma son yıllarda biraz daha önem kazanmaya başlamıştır. Tektonik faaliyetlerin yoğun olduğu ülkemiz termal kaynaklar bakımından zengindir. Türkiye'nin her köşesinde birbirinden farklı özelliklere ve derecelere sahip içme, kaplıca, ılıca gibi isimlerle anılan termal kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynakları yerinde kullanabilmek için bilim ve tıptaki gelişmelerden yararlanmak gerekmektedir.

Her dönemde hastalıklara çare arama yoluna giden insanlar için çok önemli bir yeri olan şifalı sular, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde de önemli bir yer tutar. Eserde, o dönemin insanları tarafından bu kaynakların ne şekilde, ne amaçla ve nasıl kullanıldığı ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Bu çalışmada ise Evliya Çelebi'nin şifalı sularla ilgili aktardıkları Anadolu coğrafyası ile sınırlandırılarak hem o dönem özellikleri, hem de günümüz termal turizmi çerçevesinde karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Evliya Çelebi'nin gözlemlerinde saptadığı şifalı suların tedavi edici özelliklerinin günümüz bilimsel analizler ile elde edilen sonuçlarla benzerlik taşıdığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Termal Kaynaklar, Termal Turizm, Şifalı Sular

---

* Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, abalci@cu.edu.tr

ANATOLIAN THERMAL SPRINGS (HEALING WATERS) IN THE TRAVEL BOOK OF EVLIYA ÇELEBİ AND TODAY'S THERMAL TOURISM

ABSTRACT

In recent years, there is progress in benefitting thermal resources in a scientific manner in line with the development in medical science. Thermal resources have significance in the developed countries in the scope of tourism. Especially in the recent years, these resorts are considered as supportive and preventive health care and became attraction centers where they have various touristic activities. Thermalism is a kind of health tourism which includes the application of healing waters in the form of spa, mud and drinks which have beneficial and sometimes curing effects on the human health. In line with the developments in science and medicine, benefitting from healing waters has gained importance in the recent years. Our country, where tectonic movements are intense, has substantial amount of thermal resources. There have been several springs and spas with various specifications and degrees of heat in all around Turkey.

The healing waters which have an important role for people, who are seeking for health, comprise a significant section in the travel book of Evliya Çelebi. In the book, the methods, purpose and reasons in use of these resources for the people of that era were explained in detail. In this research which is restricted in the Anatolian region, the information provided by Evliya Çelebi about spas is studied in comparison of the characteristics of that era and today's thermal tourism were similar to the results that were obtained today's scientific analyzes.

Keywords: Evliya Çelebi, Thermal Springs, Thermal Tourism, Healing Waters

GİRİŞ

Gelişmiş toplumların en önemli özelliklerinden birisi de insanların sürekli olarak oturdukları yeri değiştirmeleridir. Turizmin en önemli özelliği, hareket etme olduğundan; hareket ederek modern toplumun sürekli yer değiştirme özelliğinin, turistik hareketliliği canlandırıcı bir etki yarattığı söylenebilir. Turizmin günümüz dünyasında ülkelerin ekonomilerinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Turizmin içerisinde ele alınan ve gittikçe önem kazanan bir diğer turizm faaliyeti de sağlık turizmidir. Tıp (medikal) turizmi, kaplıca turizmi, spa ve wellness turizmi ve yaşlı bakımı turizmi şeklinde ana başlıklara ayrılabilir. Tıbbi olarak gerekliliği

raporla belirlenmiş kaplıca tedavileri için bir ülkeden diğer ülkeye gidilmesi yanında; dinlenmek rahatlamak ve kendini daha iyi hissetmek amacıyla konforlu ortamlarda geniş otelcilik hizmetleriyle birlikte kaplıcalardan faydalanmak sağlık turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Özdemir, 1992: 19). Tedavi amaçlı kaplıca veya diğer sağlık merkezlerine seyahat eden kişinin fiziksel iyilik halini geliştirmek amacıyla veya estetik cerrahi operasyonlar, organ nakli, diş tedavisi fizik tedavi, rehabilitasyon vb. ihtiyacı olanlarla birlikte uluslararası hasta potansiyelini kullanarak sağlık kuruluşlarının büyümesine imkan sağlayan turizm türüdür Türkiye’de de sağlık turizminin ana eksenini şu anda termal turizm ile sınırlıdır. Ancak dünyada termal turizm, SPA olarak adlandırılan daha geniş bir turizm türünün bir parçası olarak kabul edilmektedir (Çiçek - Avderen, 2013: 25).

Termal turizm, doğal şekilde belirli sıcaklığa sahip olarak yer üstüne çıkan ve faydalı mineralleri içeren şifalı sular, şifalı çamur ve buharların bulunduğu yörelerde, yöreye özgü iklim şartları içerisinde gerçekleşen turizm türüdür (Öztürk -Yazıcıoğlu, 2002: 183). Termal kaynaklarının su özelliklerinin birbirlerinden çok farklı olması ve çeşitli hastalıkların tedavisi için kullanıldığı bilinmektedir (Sayılı vd. 2007: 625). Termal suların bileşimindeki madeni tuz ve minerallerin özelliklerine göre birçok hastalığın tedavisinde, kas ve asabi yorgunlukların tedavi edilerek vücudun eski zindelik ve gücünü kazanmasında tıbben kabul edilmektedir (Şahin, 2007: 393).

Termal kaynaklar şifalı olması sebebiyle insanların her zaman ilgisini çekmiş ve önemini korumuştur. Bu özelliğinden kaynaklı olarak da insanların toplanma merkezi olması nedeniyle turistik bir faaliyet halini almıştır. Ortaçağ’da tıbbın yetersiz oluşu nedeniyle şifa bulma umuduyla kaplıcalar, insanları hastalıklardan kurtaran önemli şifalı sular olarak kabul edildiği için halk, kaplıcaların bulunduğu yerlere gelip günlerce kalmaktaydı (Usta, 2002: 25).

Termal turizm; sağlık turizmi içerisinde yer alır. Sağlık turizmi; sağlığı koruma ve iyileştirme amacıyla insanların doğal kaynaklara dayalı turistik bir tesise giderek kür uygulaması, konaklama, beslenme, dinlenme ve eğlence gereksinmelerini karşılaması olarak tanımlanabilir (Turhan, 2011: 900). Termalizm; kimyasal-fiziksel bileşiminde insan sağlığına yararlı ve bazı rahatsızlıklarına etkiler yapan şifalı sulardır (Doğanay, 2001: 258-259). Doğanay’a göre ise bir suyun termal özellik taşıyabilmesi için turizm hareketini destekleyip teşvik etmesi gerekmektedir (Doğanay, 1995: 554). Tarih boyunca çeşitli şekillerde faydalanılan termal kaynaklardan günümüzde gelişerek geleneksel uygulamalara ilave olarak; inhalasyon, çamur banyosu gibi çeşitli

türdeki yöntemlerin yanında iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi ve diyet gibi destek tedavilerinin birleştirilmesi ile yapılan kür (tedavi) uygulamaları yanı sıra termal suların eğlence ve rekreasyon amaçlı kullanımı ile meydana gelen turizm türüdür (Bulut, vd. 2001: 69).

Gelişmiş ülkelerde sağlık giderlerinin fazla olması nedeniyle hastaların tedavi hizmetlerini azaltmaya yönelik olarak sağlık hizmetlerini daha düşük maliyetli ülkelere temin etme eğilimi artmaktadır. İsveç, Norveç ve Danimarka'dan sonra Almanya ve Hollanda'daki bazı özel sigorta şirketlerinin de termal tedavileri için Türkiye'ye göndereceği hastalarının masraflarını karşılama kararı almaları ülkemiz termal turizmi açısından önemli bir pazar payı oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma kaplıcaların geçmişin tecrübelerinden faydalanılması, termal sağlık turizminin geliştirilmesi ve günümüz bilimiyle ilişkilendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Şifalı sulardan faydalanma şekilleri tıbben şu şekilde faydalanılmaktadır (Hizmetli, 2009: 100).

1. Banyolar: Termomineral su, peloid ve gaz banyoları ile bunların bölgesel uygulamalarıdır.
2. İçme kürleri: Mineralli sular ile kaplıcalarda ya da yaşamlan yerele yapılan içme kürleridir.
3. İnhalasyon uygulamaları: Termomineral su zerrecikleri ile yapılan soluma uygulamalarıdır.
4. Peloidoterapi: (şifalı çamurların) banyo, paket ve tampon şeklinde uygulamalarıdır.
5. Hidroterapi uygulamaları: Termomineral sular ile yapılan yıkamalar, duşlar, dökmeler bu tür uygulamalardır.

Türkiye jeotermal kaynaklar açısından Dünya çapında bir potansiyele sahip olup, Avrupa'da ise kaynak potansiyeli açısından birinci, kaplıca uygulamaları konusunda ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Türkiye, jeolojik yapısı gereği kaplıca (termal) kaynakları ile zengindir. Sıcaklıkları 20 - 110 °C arasında, debileri ise 2 - 500 lt / sn arasında değişebilen 1500' den fazla kaynağa sahip bulunan ülkemiz kaynak zenginliği ve potansiyeli açısından dünyada ilk yedi ülke arasında değerlendirilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre ülkemiz çok zengin jeotermal potansiyele ve tedavi edici özeliği yüksek termal sulara sahip olmasına rağmen kür parkı, kür merkezi ve konaklama tesisi bütünlüğü sağlayan tesislerin nicelik ve nitelik yönünden yetersizliği, uluslararası standartlarda ve akredite olmuş termal tesislere sahip termal kent niteliğindeki destinasyonların oluşturulamaması nedenleriyle Avrupa ülkeleri ile rekabet ortamı sağlanamamıştır. Ülkemizde 46 ilde 190

civarında kaplıca tesisi bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan termal amacına yönelik olarak (Sağlık Bakanlığı'nca kür merkezi uygun görülen) turizm yatırım belgesi almış 12 tesis, turizm işletme belgesi almış 30 tesis, 156 tesis ise yerel idare tarafından belgelendirilmiştir.

Ülkemizde debi, sıcaklık ve kimyasal özellikleri açısından farklılık gösteren Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri ağırlıklı olmak üzere 31 ilimizde jeotermal merkezler bulunuyor. Arkeolojik bulgular Anadolu insanının binlerce yıldan beri bu kaynaklardan faydalandığını göstermektedir. Özellikle Antik Yunan ve Roma döneminde çok sayıda kaplıca kurulduğu biliniyor. Homeros destanları ve Strabon'un Coğrafya'sı gibi antik dönemin ünlü eserleri Agamemnon Kaplıcaları'ndan övgüyle bahsetmektedir. Anadolu'nun jeolojik özellikleri termal kaynaklardan faydalanmayı Anadolu'da Hititler döneminden itibaren imkân vermiştir. Şifalı sular, Roma ve Bizans dönemlerinde de tedavi ve spor amacıyla yoğun olarak kullanıldığı için, kaplıca turizmi en eski turizm çeşidi olarak kabul edilmektedir (Demirbey, 1992: 101; Doğaner, 2001: 75). Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da, yerleşime açılan alanlarda hamam (Kızılcahamam), çermik (Balıklı Çermik) ve ılıca (Erzurum-İlica) gibi kendilerine has isimler verilmiştir (İbret, 2007: 38). Osmanlı Dönemi'nde de kaplıcalar ve ılıcalar önemlerini korumuştur ve insanlar şifalı sulardan faydalanma yoluna gitmişlerdir.

Günümüzdeki önemi daha da artan şifalı sular artık termal tesisler aracılığıyla insanlara tatil tadında faydalanma imkânı tanımaktadır (Hall, 2011: 4). Termal kaynaklar açısından önemli bir payı olan Türkiye'nin şifalı sularının ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin dikkatinden kaçması beklenemezdi. Genel olarak bizlere geniş bir coğrafya bilgisi verdiği Seyahatnamesi'nde Evliya Çelebi gezdiği yerlerdeki kaplıcalar, şifalı sular ve buralarla ilgili olarak anlatılanlar onun ilgisini çekmiş ve kaplıcaları görmek için yolunu bile değiştirmiştir. Evliya'nın ilgi göstererek seyahatnamesine kaydettiği ılıca ve şifalı sulara ait bilgiler, eserde çok önemli veri kaynağıdır. O, ılıcaları kaydederken öncelikle, kendi tecrübelerine, tarihi bilgilere, yöre halkının anlatımına ve bizzat karşılaştığı hastaların ifadelerine dayanarak buraların hastalıkların tedavisindeki yeri ve önemine değinmiştir. Yazar, metnin ılıcalara ayrılmış kısımlarında ya ayrıntılara pek girmeden hastalıkların isimlerden bahsetmiş ya da hastalığa dair tedavisiyle ilgili bilgileri aktarmıştır (Ertaş - Eğnim, 2011: 85).

Evliya Çelebi kırk yıldan daha uzun sürede gezilerinde gezip gördüğü yerleri büyük bir ilgi ve gözlem inceleyerek akıcı bir üslupla ele almıştır. Şehirleri, insanları, savaşları, yemekleri, dilleri büyük bir titizlikle eserine kaydeden Evliya'nın ilgi duyduğu konulardan birisi de hastalıklardı. Bu

hastalıklarla birlikte kaplıca, ılıca veya içmeler ve özellikleri de eserinde dikkat çekici bir şekilde yer alır. Bu yüzden onun anlattıkları XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında görülen hastalıklar ve şifalı sular için vazgeçilmez bilgi kaynağıdır (Ertaş - Eğnim, 2011: 85).

Bu çalışmada Evliya Çelebi'nin sağlıkla ilgili olarak Anadolu'da gezip gördüğü yerlerdeki dönemin şifa kaynağı olan şifalı suları; yani kaplıca, ılıca ve içmeleri onun anlatımından yola çıkarak günümüzdeki bilimsel bilgilerle ilişkilendirerek ele alınmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde günümüz Türkiye sınırları dâhilinde kalan şifalı suların neler olduğunu, hangi hastalıklara iyi geldiğini bu sulardan faydalanma şekillerini ve kullanımdan önce ve sonra dikkat edilmesi gerekenleri okuyuculara dikkatli bir şekilde aktarır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin gerek sağlık bulma gerekse dinlenme amacıyla yararlandıkları kaplıcaların ülkemizde yeterli derecede kullanılmadığı düşünülmektedir. Bu kaplıcaların geçmişten gelen önemini ortaya koymak amacıyla geçmişte deneyimlerle elde edilen bilgilerle günümüz bilimsel verileri ile elde edilen bilgiler karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma yüzyıllar öncesinin Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgiyle kaplıca, ılıca ve içmelerin faydalı olduğu hastalıklarla günümüz bilgilerini karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır.

SEYAHATNAMEDE BULUNAN ŞIFALI SULAR VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI

Çekirge Kaplıcası: Bursa'da bulunan ve adı tüm Türkiye'de bilinen bu kaplıcayla ilgili olarak Evliya Çelebi öncelikle dini öneminden söz etmiş ve "*bu da büyük bir evliyaullahın nazargahıdır*" ifadesini kullanmıştır. Ardından kaplıcanın binası hakkında "*yapısı derli topludur*" bilgisini aktaran Evliya Çelebi kaplıcanın "*ancak suyu uyuz hastalığına ve cüzzam illetine faydalıdır*" sözüyle deri hastalıklarına iyi geldiğini belirtmiştir. Bundan sonra şifalı suyun tüketimiyle ilgili olarak "*suyundan kırk gün içen cüzzamlı kırk yıllık cüzzamdan Allah'ın izniyle kurtulur, saç, sakal ve kılları eskisi gibi yerine gelip nefesi Davudî bülen d nefes olup nefis sahibi de olup çoluk çocuğa karışa. Zira cüzzam ve miskinin kaşısı ve kirpiği dökülüp nefesi ve nefsi bozulur*" diyerek cüzzam hastalığı ile ilgili bilgiler vermiştir.

Sağlık Bakanlığı tarafından tespit edilmiş özellikleri bulunan Bursa Çekirge Termal Kaplıcaları suyunun doktor kontrolünde hem banyo uygulamaları, hem de içme kürleri bulunmaktadır. Şifalı su Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde verdiği bilgilere ek olarak özellikle *romatizmal hastalıkların tedavisinde, bel ağrılarının giderilmesinde, nörolojik*

rahatsızlıklarda ve spor yaralanmalarında tamamlayıcı tedavi olarak kullanılmaktadır. İçme kürleri olarak da özellikle *kemik erimesi* rahatsızlığında yardımcı tedavi olarak uygulanmaktadır (Kaplanoğlu ve Elbas, 2007).

Günümüzde kaplıca alanında biri Uludağ Üniversitesi'ne ait olmak üzere toplam altı adet termal tesis yer almaktadır. Bursa ve Yalova'daki kaplıcalarla cumhuriyetin ilanından sonra ilgilenilmeye devam edilmiş, Mustafa Kemal Atatürk de, Armutlu ve Yalova'daki kaplıcaları ziyaret ederek kaplıcada dinlenmiş ve yörenin termal turizm açısından gelişmesini sağlamıştır (Göney, 2009:29)

Eski Kaplıca (Armutlu Hamamı): Bursa'nın en büyük kaplıcalarından biridir. Bulunduğu yerde eskiden Bizanslılara ait bir hamam kalıntısı bulunduğu için Eski Kaplıca denilmektedir. Aslında Armutlu Hamamı olarak anılan hamam, Eski Kaplıca'nın kadınlar bölümüdür. Ancak tüm kaynaklarda ayrı bir hamam olarak anılmaktadır. Şu anda bir otelin elinde olan hamam, kadınlar ve erkekler hamamı olarak faaliyetini sürdürmektedir. Hamamın havuzu, armuda benzediği için bu adla anılmıştır.

Evliya Çelebi seyahati sırasında uğradığı bu kaplıcayla ilgili olarak öncelikle binasının tarihini ve yapısal özelliklerini açıklamıştır. Bu binayla ilgili olarak "*Hüdâvendigâr tarafından yaptırılmış olup, büyük bir kubbenin ortasında on bir havuzdan meydana gelmiştir*" ifadesini kullanmıştır. Günümüzde bu kaplıca yapısıyla ilgili olarak var olan bilgiler de bu verilen bilgiyi doğrular şekilde I. Murat tarafından 1394 yılında çifte hamam olarak yaptırıldığını ve binaya, 1511 yılında II. Bayezıt tarafından soğukluk bölümü ekletildiği yönündedir. Bu bilginin ardından Evliya Çelebi; "*İnsan girdiğinde yeniden hayat bulur, insanoğlunun vücudu kulak memesi gibi yumuşak olup insanın eli vücudunda bir sabun gibi kayıyor*" diyerek suyun faydasından söz etmiştir. Ayrıca Eski Kaplıca suyu günümüzde de Evliya'nın belirttiği gibi (kaynakta 90 °C) suyun aşırı sıcak olması sebebiyle kullanmadan önce soğuk su karıştırıldığını (havuzda 45 °C) belirtmiştir. Kaplıcanın faydalığı olduğu söylenen hastalıklardan biri de kalp damar rahatsızlıklarıdır ki, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu durumu "*içenin sıkıntısını, zahir hastalığını ve yürek oynamasını giderir*" şeklinde vermiştir.

Su içilebilir ya da kaplıcanın sularında şifa aranabilir. Kent merkezindeki Çekirge meydanında bulunan kaplıca suları Uludağ eteklerindeki bir çatlaktan gelir. Halk arasında Çelikli adıyla anılan sular, çeşitli maden eriyikleriyle zengin kimyasal madenler, gazlar ve yüksek radyoaktivite içerir.

Bunun dışında suyun faydalı olduğu hastalıklar özellikle *sindirim yolu, kadın hastalıkları, kalp-damar, bağırsak, romatizma ve mesane* hastalıklarıdır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin *insan vücudunu kulak memesi kıvamında yumuşatır ifadesi* de *cilt hastalıklarına* iyi geldiği anlamına gelir ki, günümüzde de kaplıcanın cilt hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir.

Kükürtlü Kaplıcası: Günümüzde Bursa merkezi ile Çekirge arasında Kükürtlü Bahçesi'nin arkasında yer alan kaplıcanın yedi kaynağı vardır. Kaplıcanın suları seyyahımızın belirttiği gibi kükürtlü ve radyoaktif olan bu sular, banyo ve içme olarak kullanılmaktadır. Bu kaplıca ile ilgili olarak seyyahımız "*bu da ufak tefek binalı ılıcadır,*" diyerek öncelikle kaplıcanın binası hakkında bilgi vermiş, ardından da suyun kimyasal özelliğini "*ama gayet sıcaktır ve çok kükürtlüdür*" şeklinde açıklamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda gerçekten de bu suların kükürt oranının çok yüksek olduğunu ve suyun sıcaklığının 54-84 °C arasında değiştiğini ortaya koymuştur.

Bu kaplıcayla ilgili olarak seyyahımız "*fakat faydası o derecedir ki bir insan kızıl uyuz olsa bu kükürtlü ılıcasında başka dellaklar vardır, uyuz hallerini çok çok iyi bilip uyuzluktan haberdar olmuşlardır. Onlar uyuz olan adamlara pak keseler sürüp kükürtlü halvetine girip yarım saat tahammül edene aşk olsun. Kükürtlü Kaplıcası bu derece faydalıdır. Suyunu her zaman içse de faydalıdır. Suyu son derece acı, kükürtlüdür. Kızıl uyuz olanlar yıkanınca faydasını görürler.*" diyerek bu kaplıcanın özellikle uyuz hastalığına, yani cilt hastalıklarına iyi geldiğini belirtmiştir. Kaplıca suları banyo şeklinde kullanıldığı gibi, günümüzdeki bir diğer uygulama Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi *içme kürleri* olarak da gerçekleştirilmektedir. Faydasıyla ilgili bilgilerin ardından kaplıcada tedavide uyulması gerekenleri; "*dışarı çıkıp bir eski gömlek bir gün bir gece de tâ ki acayıplikler görüp Hûda'nın işini müşahede ede. Bütün vücudunun derisi kara kara soğan zarı gibi soyulup, vücudu inci tanesine dönüp gümüş tenli ve düzgün bedenli olur.*" ifadeleriyle açıklamıştır.

Evliya Çelebi'nin anlatımından farklı olarak da günümüzde ayrıca damar hastalıklarına ve kronik iltihaplı hastalıklara iyi gelmektedir. Bu kaplıcanın sularının özellikle yine Evliya Çelebi'nin anlattığı şekilde *cilt hastalıkları, çiçek ve kızamık, bağırsak iltihapları, karaciğer, dalak ve akciğer iltihapları, mesane iltihabı, uyuz, kel, egzama yaralarına* iyi geldiği kabul edilmektedir. Banyo kürleri romatizmal sendromlar, hareket sisteminin diğer ağırlı hastalıkları, kronik iltihaplı ve ağırlı kadın hastalıkları, damar tıkanıkları; içme - banyo kompoze kürleri karaciğer, safra yolları, hafif diyabet, gut hastalığı, kanda fazla miktarda yağ birikintileri görülen şişmanlıklarda etkilidir.

1981 yılından beri Uludağ Üniversitesi bünyesinde Atatürk Rehabilitasyon ve Araştırma Merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Romatizmal ve mekanik karakterli kas-iskelet sistemi hastalıklarında çalışmaların sürdürüldüğü merkez, ülkemizde çalışmalarını bilimsel temellere dayandırarak sürdüren ve bünyesinde olan ilk ve tek merkez konumundadır. Temel tıbbi cihazlar, acil ilaçlar ve sürekli sağlık personeli bulunmaktadır.

Yeni Kaplıca: Bursa'da bulunan bu kaplıcayla ilgili olarak “*sularının sadece faydalı*” olduğundan bahsetmiş, fakat hangi hastalıklara iyi geldiği konusunda ayrıntılı bilgi vermemiştir.

Günümüzde ise Yeni Kaplıca'nın şifalı sularının, cilt hastalıklarından, iç hastalıklarına, şişmanlık ve solunum yolu hastalıklarına kadar birçok bedensel rahatsızlıklara etkin şifa kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Sağlık Bakanlığı belgeli bir tesistir.

Bolu Ilıcası: Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde “*bu şehrin ılıcası güney tarafı dışında bağlar içinde, yarım saat uzaklıkta bir yerde, ufak tefek, eskiden yapılmış bir ılıcası vardır. Suyunun sıcaklığı çok yüksektir*” diye beğeniyle bahsettiği ve şehir merkezine 5 km. mesafede, Karacasu Beldesi'nde bulunan kaplıcalar, Seben Dağları eteklerinde, çevresi ormanlarla kaplı bir dinlenme yeridir. “Termal Turizm Merkezi” olan bölgede Termal Otel ve Büyük Kaplıca, Küçük Kaplıca Özel İdare Tesisleri ve Sağlık Bakanlığı'na ait Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi ile aile pansiyonları hizmet vermektedir.

Evliya Çelebi “*ancak uyuz hastalığına çok yararlıdır*” şeklinde cilt hastalıklarına iyi geldiğini belirttiği ılıcanın suyunun günümüzde de deri hastalıklarına, romatizmal hastalıklara, kemik ve kireçlenme rahatsızlıklarına, metabolizma ve beslenme bozukluklarına iyi geldiği kabul edilmektedir. Bu faydasından başka “*suyundan içenin midesini iyileştirip vücudunu pamuk gibi yapar. Nice nice yararları görülmüş bir ılıcadır*” diyerek sindirim sistemi, safra kesesi, böbrek ve idrar yolları rahatsızlıklarına iyi geldiği anlaşılmıştır. Bundan başka şifalı suyun günümüzde kan dolaşımı ve kalp hastalıklarına, solunum yolu hastalıklarına, romatizma ve cilt hastalıklarına iyi gelmekte sağlık ve kaplıca turizmi için önem taşımaktadır (Koçan, N. 2011: 73) . Döneminde insanların bu ılıcanın şifalı sularından yoğun şekilde faydalandığını da “*şehrin küçüğü ve büyüğü araba araba bu ılıcaya gidip zinde vücuda sahip olurlar. Herkesçe meşhur tabii ılıcadır*” cümleleriyle açıklamıştır.

Tuzla Kaplıcası: Günümüzde hakkında tartışmaların olduğu bu kaplıcayla ilgili olarak bazı kaynaklar Tuzla Kaplıcaları derken, bazı kaynaklar

ise Kocaeli Diliskelesi Dilovası Muhsil İçme Suyu olarak adlandırmaktadır¹. Bu çalışmada ise gerek tesis ve gerekse insanların faydalanma durumu göz önüne alınarak Evliya Çelebi'nin anlattığı bu kaplıca Tuzla Kaplıcası olarak ele alınmıştır.

Çeşitli deniz taşıtlarıyla yaptığı yolculuğun ardından geldiği kaplıcanın ilgili olarak tasvirine farklı bir şekilde *“her sene temmuzda kiraz mevsiminde İstanbul'dan ve diğer yerlerden binlerce insan akın edip çadırlar kurarak bir saz ve söz yiyip içme olur ki kırk gün kırk gece devam eder. Dillerde tabir edilmeyen tüfek ve fişek şenlikleri olur”* diyerek başlamıştır. Ardından bu kaplıcanın hangi hastalıklara iyi geldiğini ve nasıl faydalanılacağını da *“derde kapılıp fasit ahlât hastalığına tutulanlar burada üç gün üç gece içme suyundan içerler. Allahın emriyle kimi kusarak, kimi sarı yeşil safra, sevda ahlât çıkarırlar ki insan fena kokusundan ölüm derecesine gelir. Bazıları aşağısından safra, sevda, balgam, ahlât karabalgam, gazbur, okrak, seyrence adlı çeşitli hastalıklar çıkararak sanki yeniden hayata kavuşurlar. Bazısından benzetilmek gibi olmasın tespih tanesi gibi kese kese şeyler çıkar ki kırk elliser boğum bağırsak şeklindeki bıçkuları çalılara sererler. Tuhaftır ki bazı keseleri yardıkları vakit içinden binlerce siyah başlı kurtlar ve kelebek gibi haşereler çıkar. Bu su yalçın kayadan kaynayıp çıkar. Berrak latif bir su ise de tuzlucadır”* şeklinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Tuzla Kaplıcaları (İçmeler) sularının faydaları, Çapa Tıp Fakültesi'nde Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji kürsüsü tarafından yapılan deneylerle onaylanmıştır. Romatizmal hastalıklar (romatoid artrit), kireçlenmeler, kadın hastalıklarından fonksiyonel kısırlık ve iltihabi hastalıklar, ortopedik ameliyatlardan sonrası iş ve normal yaşantıya sağlıklı dönebilme gibi pek çok hastalığa iyi gelmektedir (Barut – Erdoğan, 2011: 50).

Şifalı suların içme bölümü ise mide-bağırsak sistemi hastalıklarından kronik gastrit, mide salgı bozukluğu ve kabızlığa; böbrek ve idrar yolları hastalıklarından böbrek taşları, kronik böbrek ve yolları iltihaplarına; şeker hastalığına ve safra kesesi taşlarına iyi gelmektedir.

Niksar Kaplıcaları: Evliya Çelebi Tokat İli'ne geldiğinde adı günümüze kadar ulaşan Niksar Kaplıcası'nı da ziyaret etmiştir. Niksar'a iki km. uzaklıkta olan bu kaynak suyu ilgili olarak ilgili olarak ilk önce konumunu anlatır ve ardından yapısı ile ilgili kısa bir vererek *“güneyde şehrin dışında, uzakça bir mesafede sağlam ve küçük binalı bir ılıcadır”* dedikten sonra suyunun

¹ Bu konuyla ilgili <http://www.gebzegazetesi.com/GebzeHaber/yazar.asp?yaziID=11597> adresine başvurulabilir.

özelliklerini “*ama suyu çok faydalıdır. Şehrin kadın ve çocukları bütün çamaşırlarını burada yıkarlar*” şeklinde açıklamıştır. Evliya Çelebi'nin yıllar öncesinden “*çok güzel ve tatlı bir sudur*” diyerek övdüğü bu su günümüzde kaynak suyu olarak adlandırılmaktadır. Yapılan analizlerde suyun 0,5 sertlik derecesine sahip olduğu çıkmıştır. Bu bilgilerin ardından hangi hastalıklara iyi geldiğini ve nasıl kullanılacağını “*Cüzzam, uyuz, nikris (gut) hastalıklarına iyi geldiğinden etraftaki şehirlerden buraya temmuz ayında binlerce aile gelerek bir müddetle banyo alıp, suyundan içerek tedavi olduktan sonra geri vatanlarına dönerler. Şöhreti dünyaya yayılmış güzel bir ılıcadır.*” ifadeleriyle açıklamıştır.

Evliya Çelebi'nin bahsettiği şekilde yine o dönemde olduğu gibi içme şeklinde faydalanılmakta ve özellikle de safra kesesi ve böbrek taşına, yüksek tansiyon ve damar sertliği hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir.

Hasankalesi İlçası: Günümüzde Erzurum'un Pasinler İlçesi'nde yer alan bu kaplıca ile ilgili olarak öncelikle konumu ve yapısı hakkında bilgi vermektedir. Evliya Çelebi; “*bu aşağı varoşun güney tarafındaki duvarın önünde yedi adet ılıca vardır. Suyu gayet ılıktır. Küçük kubbeler ile kapatılmış ılıcalardır ve sekiz adet üstü açık ılıca vardır*” diyerek başlamaktadır ve bu kaplıcanın insanlardan çok “*hayvan hastalıklarına*” faydalı olduğunu “*her biri birer çeşit hayvana faydalıdır. Yani at, katır, deve, sığır, koyun ve diğer hayvanlar hasta olup bu ılıcalarda hayvanları yikasalar Allah'ın izniyle iyileşirler*” sözleriyle belirtmektedir. Kaplıcanın sularının insan sağlığına iyi geldiğini ve taşınma suretiyle faydalandığını “*ılıcaların suyundan develerle götürüp uyuz ve cüzzam hastalığına yakalananlar içerek sağlıklarına kavuşurlar. Herkesçe meşhur ılıcalardır*” diyerek açıklamıştır.

Günümüzde Seyyahımızın belirttiği üzere içme kürü şeklinde kullanılmakta olup; iyi geldiği düşünülen rahatsızlıklar mide, bağırsak, karaciğer, safrakesesi ve şeker hastalıklarıdır. Ayrıca romatizmal rahatsızlıklar, ortopedik rahatsızlıklar, sinir ve kas yorgunluğu (nörolojik rahatsızlıklar), sinirsel hastalıklar, eklem ve kireçlenme, iltihaplanmalar, deri hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları ve nefrolojik hastalıklar gibi hastalıklara olumlu etki yaptığı bilinmektedir.

Ilıca Kaplıcası: Evliya Çelebi'nin anlatımıyla paralel özellik gösteren kaplıca Erzurum'un 15 kilometre batısında, Ilıca İlçesi'nde yer alan Ilıca Kaplıcası'dır. Evliya Çelebi “*Erzurum Kazası'nın batı tarafında görülmeye değer bir ılıca vardır. Ancak her sene bir adam boğulur, ama gayet faydalıdır. Suyu gayet sıcaktır, ancak soğuk su karıştırılınca ılık olur*” diyerek öncelikle konumu ve özelliği hakkında bilgi vermiştir. Günümüzde cilt hastalıklarına karşı

iyi geldiği söylenen kaplıcayla ilgili olarak da Evliya Çelebi de “*uyuza karşı gayet faydalıdır*” ifadesini kullanmıştır. Günümüzde ise cilt hastalıklarından başka olarak beslenme bozukluklarında, romatizma, nevrojji etkili olduğu kabul edilmektedir.

Eski konumuna izafeten ‘Ilıcaköy Kaplıcası’ da denir. Sodyum bikarbonatlı, demirli ve hidrokarbonlu bir sudur. Bu durum, dünyanın ender sularında bulunan bitüm ve hidrokarbon ona ayrı özellik katmaktadır. Seyyahımızın belirttiği şekilde Ilıca Kaplıcalarının su sıcaklığı (39 – 40 °C) yüksektir. Selçuklular tarafından yaptırılan kaplıca, 1965 yılında İller Bankası tarafından tekrar inşa edilmiş, banyo kısımları ve havuz önlerine hamam eklenmiştir.

Ilgın Kaplıcası: Sağlık Bakanlığı’na tespit edilmiş özellikleri olan ve Konya - Akşehir yolu üzerinde bulunan Ilgın kaplıcası (Sahip Ata Kaplıcası), Konya'nın Ilgın İlçesi'nin iki kilometre kadar batısındadır. Ilgın Belediyesi Başkanlığınca ve özel kurum tarafından işletilen tesisleriyle bu kaplıcayla ilgili olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Selçuklu Devleti sultanlarından Alaeddin Keykubat'ın nikris hastalığına yakalanmasından dolayı yapılan tavsiye üzerine Ilgın Kaplıcası'na geldiğini kaplıcada hastalığına şifa bulunduğunu sağlıklı şifa dağıtan su olmasından dolayı var olan inşaatın üzerine bir kubbe yaptırdığını yazmaktadır. Kaplıcanın binasıyla ilgili olarak kitabında “*Ilgın şehrinin batısında ve bayır dibinde sıcak bir pınardır. Sultan Alaeddin nikris hastalığına yakalanıp bu ılıcada iyileştiği için bu sıcak kaynak üzerine derli toplu bir kubbe, camekân ve büyük bir havuz yapmıştır*” bilgisini vermiştir. Suyunun sıcaklığı Evliya Çelebi'nin de vurguladığı gibi (43 °C) sıcaktır ve Ilgın'da çıkan sıcak suyun en büyük özelliği, hiçbir soğutmaya tabi tutulmadan kullanıma sunulmasıdır. Uzmanlar, 43 derece ısıya sahip olan bu suyun minerallerinin, hiçbir işleminden geçmeden doğrudan kullanılması nedeniyle azalmadığını tespit etmişlerdir (Uluslan – Batman, 2010: 258). Suyun çıkış yerini de “*iki yerden mermer aslan başı şeklinden sıcak sular havuza akar. Gayet ılıktır. Bazı kimseler testiler içinde soğutup içler*” şeklinde anlatmaktadır. Suyun özelliklerini de “*gayet tatlı ve yumuşaktır*” ifadeleriyle belirtmektedir. Evliya Çelebi, kaplıcanın suyunun iyi geldiği hastalıkları “*cüzzam, felç, baras, hafakan ve zatülcenbe Allah'ın emriyle gayet faydalıdır*” şeklinde sıralamaktadır. Yapılan analizlerde kaplıcanın suyunun, Evliya Çelebi'nin belirttiği hastalıklarla benzer hastalıklara yani; cüzzam, egzama, akciğer hastalıkları her türlü iltihaplanma ve yara iyileşmelerine iyi geldiğini ortaya koymuştur.

Seyyahımızın anlattıklarına ilave olarak günümüzde ortopedik ve nörolojik hastalıklarla romatizmal hastalıkların kronik tedavilerinde rehabilitasyon amacı ile kullanılması uygundur. Ayrıca göz hastalıkları, felç hastalıkları, sinir hastalıkları, böbrek ve idrar yolları hastalıkları ve kadın hastalıkları gibi hastalıklara iyi gelmektedir.

Urfa Şifalı Suyu: Şanlıurfa merkezinde bulunan Hz. Eyyüp Peygamberin çile çektiği mağara ve bu mağarada bulunan suyun şifalı olduğunu belirtir. Evliya Çelebi bu suyla ilgili olarak Seyahatnamesi'nde "*cüzzam hastalığına tutulan Eyyüp Peygamber, Rahime adlı karısı ile mağarada çile çekmeye devam ederek Allah'a ibadetten vazgeçmez. Bütün ıstıraplarına rağmen Allah'a asi olmaz. Sonunda, Eyyüp Peygamber imtihanı kazanır, Allah tarafından belirtilen şifalı su ile yıkanarak iyileşir, hanımı ile kendisine mal ve evlat ihsan edilerek daha sonra uzun müddet yaşar*" şeklinde suyun cüzzam hastalığına iyi geldiğini ve sudan nasıl faydalanılacağını açıklamıştır.

Günümüzde kutsal bir mekân olarak kabul edilen bu yer Eyyüp Peygamber Makamı olarak ziyaret edilmektedir. Buradaki suyun şifalı olduğu öne sürülür. Mağarası, Şanlıurfa'nın bilinen adak yerlerinden biridir. Bu suyun tıbbi analizine dair bir kayda rastlanmamıştır ve faydalanma amacı ile ilgili herhangi kurulu bir tesis bulunmamaktadır.

Batman Çayı Şifalı Suyu: Seyahatname'de Evliya Çelebi, Diyarbakır ile tarihi Hasankeyf'ten uzun uzun bahsetmiş; Dicle Nehri'nin ve Batman Çayı'nın şifalı suyundan söz emiştir. Büyük İskender'in bu iki akarsudan şifa bulunduğunu da şu şekilde açıklamıştır; "*Mukdis-i Yarmeni tarihine göre, İskender-i Zülkarneyn'in iki et parçasından sertçe iki boynuzu vardır. Arapça'da "karn" boynuzları derler. Yani iki boynuz sahibi demektir. İskender bu yükü boynuzun acısından bir saat rahat uyku görmezdi. Sonunda boynuzlarının acısına çare bulmak için dünyayı gezmeye başlayıp yakın dostları, hekimleri ve yüz binlerce askeriyle karanlık dünyaya kutuplara gidip "Abıhayattan derdine bir derman bulam" diye Abıhayat arardı. Allah'ın hikmeti meğer o zamanda Hızır, İskender'in askerlerindendi. Hızır Abı-hayatı bulup halen günümüzde yaşayan peygamberlerdendir ama peygamberliğinde az ve zayıfta olsa ihtilaf vardır. Sonunda İskender Ab-ı hayatı bulmaktan ümidini kesip üzüntülü ve eli boş yine boynuzlarının acısıyla tekrar dünyayı gezip, dolaşıp Basra şehrine gider. Burada Şattularab'ı içince boynuzlarının acısı dinip biraz olsun rahat uykuya varır.*" Bu ifadeyle seyyahımız Büyük İskender'in buralara geliş amacının bu su olduğunu da vurgulamıştır.

Evliya Çelebi, "*Büyük İskender yolları katlayıp Batman Çayı ile Dicle Nehri'nin birbirine karıştığı yere gelip her ikisinden de içer ama Batman ile Dicle Suyu'nun faydasını görüp boynuzunun acısı dindiğinden Dicle kıyısını*

takip edip Diyarbakır'a gelir, oradan da Yukarı Palu Kalesi yakınındaki Dicle Nehrine gelip içer ve iki boynuzun acısı diner. Ondan dolayı bu yörede çadırını, bir yerde 'İskender sed'dini yapar. Hala bütün insanlar için oturulacak yerdir burası. Bundan ötürü İskender bu mahalleye gelmiştir diye tarihçiler tarafından yazılmıştır" diyerek Batman Çayı Suyu'nun Büyük İskender'e şifa olduğunu anlatmaktadır. Ardından çayın geçtiği yörelerin coğrafi yapısını "*birçok akarsuyu bir olup Dicle üzeri Bağdat ve Basra'ya giden Kelek Köprüsü iskelesinden aşağı Hasankeyf'e akar. Cizre'ye doğru 170 kale, kasaba ve şehirleri, işlek Musul şehri ve başka diyarları sulayıp cennet benzeri Bağdat'a ulaşınca kadar 150 büyük ırmağa karışır"* cümleleriyle açıklamaktadır.

Günümüzde bu kaplıcadan faydalanılabilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığı'ndan izinli olarak işletilen tesisler bulunmaktadır ve Kozluk Kaplıcası olarak adlandırılmaktadır. İyi geldiği söylenen hastalıkların başında cilt hastalıkları, romatizmal hastalıklar, kas ve iskelet sisteminin ağrılarının giderilmesinde (kireçlenme, eklem ağrıları) ve gut gibi hastalıklar gelmektedir.

Eskişehir Kaplıcaları: Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Eskişehir şifalı suları ile ilgili olarak "*Şehrin dışında, kuzeyinde bağ ve bahçeler içinde kâgir kubbeli bir latif hamamdır ki, onun büyük havuzu sıcak su ile doludur. Suyu gayet sıcak olduğundan, soğuk su katılınca ılık olur. Çok faydalıdır"* diyerek öncelikle konumu ve binası hakkında açıklamalar yapmıştır. Günümüzdeki veriler Evliya'nın verdiği bilgiyle benzer olarak suyun sıcaklığının 42 °C olduğunu ortaya koymuştur (Filik vd. 2007). Bu bilginin ardından "*parmakta yüzük cinsinden halis gümüştan yapılmış şeyler bulunursa sapsarı olur"* şeklinde oldukça ilginç bir bilgi vermektedir. Fakat günümüzde bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eskişehir Kaplıcalarının günümüzde yine Evliya Çelebi'nin belirttiği şekilde özellikle cilt rahatsızlıklarına iyi geldiği düşünülmektedir Seyyahımız bu konuyla ilgili olarak "*uyuz ve cüzzam hastalıklarına çok faydalı olup, birçok derde devadır"* demiştir.

Eskişehir il merkezinde, Porsuk Nehrinin güney kısmında bulunan termal su kaynakları, Evliya Çelebi'nin anlattıklarından ayrı olarak böbrek taşları, safra kesesi, gut ve cilt hastalıklarına iyi gelmektedir.

Manisa İli Şifalı Suları ve Kaplıcaları: Saf sodyum bikarbonatlı sular sınıfında incelenen ve beş grup halinde toplanan bu kaynaklar: Asıl Kaynak, Tepe Kaynağı, Evliya Çelebi Kaynağı, Uyuz Hamamı ve Kırk-damlılar Hamamı olarak anılırlar. Manisa'nın Turgutlu İlçesi'nde bulunan Urganlı kaplıcaları, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde "*Bir latif suyu vardır, niceleri gelip şifa bulurlar. Suyu insan vücuduna cila verir"* şeklinde yer almaktadır.

Pek çok hastalığa iyi gelen şifalı su, Türkiye'nin tek sondajsız kaplıcasıdır. Banyo olarak romatizma, kırık-çıkık, kireçlenme, siyatik, egzama, hemoroid, cilt ve kadın hastalıklarında; içmece olarak da mide, böbrek ve bağırsak hastalıklarında yararlanılmaktadır. Suyunun sıcaklığı 34°C-83°C'ler arasındadır (Erentöz ve Ternek; 1968: 8). Ayrıca bu termal tesisin suları sera ısıtmasında kullanılmaktadır (Serpen vd. 2009: 59)

Kütahya Kaplıcası: Yoncalı Hidroterapi ve Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi bulunan Yoncalı ılıcası ile ilgili olarak Evliya Çelebi *"kaplıcanın ılıman sıcaklıkta (40-44 °C) latif suyu vardır. Bütün Kütahya halkı pek çok kişi kiraz mevsiminde büyük ve küçük çadırlar kurarak, beşer onar gün burada kalıp eğlenirler ve bu kaplıca hamamına girip sağlam vücuda sahip olurlar"* diyerek öncelikle insanların bu alanı bir tatil yeri olarak kullandıklarını söyleyebiliriz. Sularıyla ilgili olarak da *Hatta cüzzam, beras (deride leke hastalığı) ve da'üs saleb (saç sakal ve kıl dökülmesi) gibi deri hastalıklarına da deva olan kaplıcadır* diyerek en fazla faydalı olduğu hastalıkları belirtmiştir. Bu bilgilere ilave olarak da *"yetmiş derde devadır"* sözünü de eklemiştir. Bu bilginin ardından kaplıcanın binası ve bulunduğu çevre ilgili bilgileri; *"Sultan Keyhüsrev üzeri kubbeli ve içinde halvetler olan kargir binalar inşa ettirmiştir. Dört tarafı dağlar ve bahçeler ile çevrili ağaçların sona kadar devam ettiği mahallelerde herkes aileleri ile zevkle eğlenirler. Etraf köylerden o kadar çok çeşitli meyveler sebzeler ve yiyecek içecekler gelir ki, kurulan pazarı anlatmak mümkün değildir. Gerçekten zevk ü sefa edecek gezilecek görülecek bir mesire yeridir."*cümleleriyle açıklamıştır

Günümüzde banyo ve içme kürleri şeklindeki uygulamaları vardır. Suyun içilmesi kemik erimesi (osteoporoz) rahatsızlıklarında yardımcı tedavi unsuru olarak kullanılır. Florür içerdiği için kemiklerin ve dişlerin kuvvetlenmesini sağlar. Evliya Çelebi'nin iyi geldiği söylenin belirttiği şekilde yine cilt hastalıklarına karşı iyi geldiği bilinmektedir. Bunun dışında spor yaralanmaları, ortopedik operasyonlar sonrası, romatizma, kireçlenme, kemik kaynamasında faydalıdır.

Simav Eynal Kaplıcaları: Kütahya'nın, tarihi M.Ö. 2000 yılına kadar uzanan etrafı ormanlarla çevrili ilçesi Simav'a 5 kilometre uzaklıktaki Eynal Kaplıcalarıdır. Seyyahımızın *"Dünyada ve Anadolu'da birçok kaplıcayı gezdim, gördüm ama bunun gibisini görmedim. Böylesi yeryüzünde yoktur"* dediği yer Simav Eynal Kaplıcalarıdır.

Günümüzde Simav Belediyesi bünyesinde işletilen tesisleri ve sıcaklığı 97 ile 162 °C arasında değişen kaplıca suyunun tedavi edici unsurlara sahip olduğu Sağlık Bakanlığı onaylıdır ve balneolojik amaçlarla kullanılmaktadır (Kılıç – Kılıç, 2009: 100). Romatizma ve siyatik başta olmak üzere, kırık,

çıkık, kireçlenme, cilt ve deri hastalıkları, cinsel rahatsızlıklar, ruhen ve bedenen görülen yorgunluklar, nevrit, nevralji, böbrek taşlarının dökülmesi gibi pek çok rahatsızlığı ortadan kaldırıyor.

Lâdik Kaplıcası: Evliya Çelebi'nin Seyahatnamede bahsedilen Hamamayağı Kaplıcasının tarihi çok eski yıllara dayanmakta olup, tesisin bugün ki hali ile içerisinde iki adet büyük havuz ve iki adette küçük havuz bulunmaktadır. Seyahatnamede “*Suyu o kadar sıcak değildir*” şeklinde açıklanan kaplıcanın suyunun sıcaklığı çok yüksek bir ısıya sahip değildir (37 °C) ve vücut ısısına eşittir (Gültekin vd. 2010: 122). Günümüzde romatizma, nevralji, nevrite gibi cilt hastalıklarını iyileştirici özelliği yanında sinir ve kas yorgunluğu, eklem kireçlenmesi, sinirsel hastalıklar ve ameliyat sonrası yorgunluklar gibi daha birçok hastalıklara da olumlu etkileri bulunduğu düşünülmektedir. Evliya Çelebi bu kaplıcanın suyunun hangi hastalıklara iyi geldiği konusunda bilgi vermemiştir. Kaplıcanın hamam binası ve içerisindeki durumu açıklamıştır. Binayla ilgili olarak “*dört tarafında beyaz mermerlerden yapılmış aslan ağızlarından sıcak sular olarak büyük havuza dökülür. Bir küçük havuz var ki, sıcaklığı yüksektir. Büyük havuzun dört tarafındaki taklar altında Hanefi kurnaları vardır. Bu ılıcada “kız gözü” adı ile meşhur beyaz mermerden buz gibi bir su akar ki, içenler ebedi hayat bulur*” ifadeleriyle tasvir etmiştir.

SONUÇ

Dünyaca meşhur seyyah Evliya Çelebi, seyahatlerini kaleme aldığı eserinde 17. yüzyıl Osmanlı ülkesindeki kaplıca, ılıca, içme gibi şifalı suların bir tür envanterini çıkarmıştır. Gezip gördüğü yerlerdeki suların hangi hastalıklara iyi geldiğini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Termal tedavi yöntemlerine ayrı bir ağırlık vermiştir. Onun eserinde, uygulanan tüm tedavi yöntemlerini de bulmak mümkündür.

Termal kaynakların faydalı olduğu hastalıkları anlatmakla birlikte bu sulardan faydalanma sırasında dikkat edilmesi gerekenleri, kaplıcaların tarihini, binaların mimari özelliklerini olabildiğince aktardığı görülmektedir. Bu açılarından bakıldığında sadece tek bir konuda dahi çok yönlü bakabilmeyi başardığı görülmektedir.

Kaplıcaların iyi geldiği hastalıkları anlatımından yola çıkıldığında Evliya Çelebi dönemi toplumunda kaplıcalardan çoğunlukla cilt hastalıkları (cüzam, uyuz), solunum yolları hastalıkları ve sindirim sistemi hastalıklarının tedavisinde faydalandığı anlaşılmaktadır. Günümüz bilgileri de Evliya Çelebi'nin belirttiklerine benzer şekilde kaplıcaların cilt hastalıklarına iyi geldiğini ortaya koymuştur.

Çalışma sonucunda Seyahatname'de Anadolu'nun farklı yerlerinde yer alan kaplıcaların suyun sıcaklık değerleri ile ilgili olarak belirtilen özelliklerinin günümüz verileriyle paralellik gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler geçmiş dönem insan deneyimleriyle elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Günümüzdeki bilgiler ise bilimsel yöntemlerle elde edilen bilgilerdir. Kaplıcaların günümüzdeki bilinen ve analiz sonucunda elde edilen faydaları ile Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgilerle karşılaştırdığımızda çoğu bilginin çakıştığı söylenebilir. Çünkü gerek kaplıcaların kendi yayınları, gerekse Sağlık Bakanlığı'nın yayınlarında termal kaynakların Evliya Çelebi'nin de belirttiği şekilde öncelikle cilt rahatsızlıklarına karşı iyi geldiği ortaya çıkmıştır. Evliya'nın pek çok derde devadır diye nitelendirdiği kaplıcaların da günümüzde çok sayıda hastalığa iyi geldiği anlaşılmaktadır.

Kaplıcalarda bulunan yapıların bazılarının seyahatnamede anlatıldığı şekilde günümüzde sağlam bir şekilde var olmaları sevindiricidir, fakat çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır.

Ülkemiz açısından oldukça önemli bir yeri olan termal kaynakların gelişmiş ülkelerde olduğu gibi insanların hizmetine sunulması ve ülke ekonomisine katkısı sağlanmalıdır. Bu amaçla termal kaynakların özelliklerinin bilimsel çalışmalarla araştırılmaları devam etmelidir.

KAYNAKÇA

- CONNELL, J. (2006) "Medical tourism: Sea, sun, sand and ... surgery"
Tourism Management, 27, 1093–1100
- COOK, P.S. (2008) "What is health and medical tourism?"
<http://eprints.qut.edu.au/16804/2/c16804.pdf>
- BARUT, İ. – ERDOĞAN, N. (2011) "Marmara Bölgesi Termal Mineralli Kaynak Suları: Hidrokimyasal Özellikleri Ve Zamana Bağlı Değişimi",
İstanbul Yerbilimleri Dergisi, 24(1), 19-64
- BULUT, İ. - GİRGİN, M. (2001) "Bingöl Kös Kaplıcalarının Coğrafi Etüdü",
Doğu Coğrafya Dergisi, 7(5), 69
- ÇİÇEK, R. - Avderen, S. (2013) "Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesi'ndeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 15 (25), 25-35

- DEMİRBEY, Ş. (1992) Turizmde Termalizm ve Bursa Termal Turizmi, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRCAN, A. (2013) “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ndeki Simav Kaplıcaları ve Hamamları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 81-96
- DOĞANAY, H. (1995) *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Öz Eğitim Yayınevi: Konya
- DOĞANAY, H. (2001) *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çizgi Kitapevi: Konya.
- DOĞANER, S, (2001) *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitapevi: İstanbul
- ERTAŞ, M.Y. - EĞNİM, K. (2011) “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hastalıklar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 83-108
- ERENTÖZ, C ve TERNEK, Z (1968) “Türkiye'de Termomineral Kaynaklar ve Jeotermik Enerji Etüdüleri” MTA Enstitüsü Dergisi. mta.gov.tr
- EVLIYA ÇELEBİ (2008) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz: Dağlı, Y. - Kahraman, A.) Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- FİLİK, Ü. B. - KURBAN, M. - AYDIN, G- HOCAOĞLU, F. O. (2007) Eskişehir'deki Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyel Analizi, *IV. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, 41- 46
- GÖNEY, S. (2009) *Atatürk ve Armutlu Kaplıcaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay; İstanbul
- GÜLTEKİN, F. – HATİPOĞLU, E . ve ERSOY, F.A. (2010) “Ladik-Hamamayağı (Samsun) Sıcak Ve Soğuk Su Kaynaklarının Hidrojeokimyası Ve Kökenselel Yorumu”, *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 31 (2), 111–126
- HALL, M.C. (2011) “Health and medical tourism: a kill or cure for global public health?”, *Tourism Review*, 66 (1/2), 4-15
- HİZMETLİ, S. (2009) “Yaşlılara Yönelik Hidroklimatoloji Balneoterapi Uygulamaları – Eğitim”, *Türk Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 55 (2), 100-3
- KAPLANOĞLU, R. - ELBAS, A.(2007) Hamamları, Bursa, (Les hammams des eaux thermales de Çekirge), (BURSAV Bursa. Araştırmaları Vakfı).(http://www.revues-plurielles.org/_uploads/pdf/12/112/112raif.pdf)
- KARAGÜLLE, Z. (2002) *Balneoloji ve Kaplıca Tıbbı*, Nobel Yay: İstanbul

- KARAGÜLLE, Z.- KARAGÜLLE, M. - DOĞAN, M.B. (2011) *Türkiye Termal SPA Sağlık Rehberi*, Nobel Yayınları: İstanbul
- KILIÇ, Ö. ve KILIÇ, A.M. (2009) “Jeotermal Enerjinin Ülkemiz Açısından Önemi ve Çevresel Etkilerinin İncelenmesi”, TMMOB Jeotermal Kongresi Kitapçığı, Ankara, 93 - 104
- KOÇAN, N. (2011) “Mudurnu (Bolu) ve Yakın Çevresi Peyzaj Özelliklerinin Ekoturizm Kapsamında İrdelenmesi”. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (1) 67-78
- KÖKSAL, A. (1982) *Türkiye'nin Genel ve Turizm Coğrafyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara
- LENG, H. C. (2010) “Medical tourism and the state in Malaysia and Singapore”. *Global Social Policy*, 10(3), 336–357
- ÖZTÜRK, Y. - YAZICIOĞLU İ. (2002) “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 183-195
- SAYILI, M. - AKÇA, H. - DUMAN, T. - ESENGÜN, K. (2007) “Psoriasis treatment via doctor fishes as part of health tourism: A case study of Kangal Fish Spring, Turkey”, *Tourism Management*, 28(2), 625 - 629
- SERPEN, U. – AKSOY, N - ÖNGÜR, T. (2009) “Türkiye’de Jeotermal Enerji Endüstrisinin 2009 Güncel Durumu”, TMMOB Jeotermal Kongresi Kitapçığı, Ankara, 57 -62
- ŞAHİN, İ. F. (2007) “Sağlık Turizmi Açısından Erzin İçmeleri ve Çevresel Etkileri”, *Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çeşme-İzmir, 393-401
- TURHAN, Ç. (2011) “Termal Turizm Potansiyeli Açısından Kozaklı (Nevşehir) Kaplıcaları”, *Turkish Studies*, 6 (1), 899-924
- TUNCEL, M.- DOĞANER, S. (1992) “Kütahya’da Kaplıca Turizmi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 6, 47-60
- ULUSAN, Y. – BATMAN, O. (2010) “Alternatif Turizm Çeşitlerinin”Konya Turizmüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 244-260
- USTA, Ö. (2002) *Genel Turizm*, Anadolu Matbaacılık: İzmir
- <http://www.bolukulturturizm.gov.tr/belge/1-46014/termal-turizmi.html>
(10.06.2013)

- <http://www.gebzegazetesi.com/GebzeHaber/yazar.asp?yaziID=12422>
(23.05.2013)
- <http://gsp.sagepub.com/content/10/3/336.full.pdf+html> (17.07.2013)
- <http://www.havza.gov.tr/GenelSayfaOku.asp?PageId=115> (21.05.2013)
- http://www.istanbul.edu.tr/iletim/?page=template-news/detail&int_Id=600 (10.06.2013)
- <http://www.kaplica.biz/manisa.html> (09.04.2013)
- <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,11492/saglik-ve-termal-turizmi-tanimi.html> (15.06.2013)
- <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,10761/cekirge-kaplicalari.html> (27.06.2013)
- <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/genel/gezilecekyer/eski-kaplica-armutlu-hamami#content> (01.08.2013)
- <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,11478/dunyada-saglik-ve-termal-turizm.html> (16.04.2013)
- <http://kukurtlu.uludag.edu.tr/> (13.08.2013)
- http://www.ladik.gov.tr/default_B0.aspx?content=1088 (28.05.2013)
- <http://www.marmaracografya.com/pdf/24.13.pdf> (24.06.2013)
- <http://www.nationalgeographic.com.tr/ngm/0511/konu.aspx?Konu=7>
(23.07.2013)
- http://www.pasinler.gov.tr/kaplica_turizmi.aspx (16.07.2013)
- http://www.revues-plurielles.org/_uploads/pdf/12/112/112raif.pdf
(30.07.2013)
- <http://www.saglikturizmi.gov.tr/34-termal-bolgeler.html> (05.02.2013)
- <http://www.simav.gov.tr/sagliktur.asp> (07.05.2013)
- <http://termalrehber.com/erzurum-ili-sifali-sulari-ve-kaplicalari/>
(29.04.2013)
- <http://www.tokatkulturturizm.gov.tr/TR,60619/kaplicalar.html>
(20.05.2013)
- <http://web.deu.edu.tr/jenarum/index.php/termal-turizm> (03.05.2013)
- <http://www.yaylalife.com/link/bakanlikkaplica.htm> (15.03.2013)
- <http://yoncalitermal.com/pgTermalSu.aspx> (09.05.2013)